

Konteksti Podcast

Podkast: Posljedice koje je rat ostavio na kulturnu baštinu

PODCAST

Dafina Halili: Zdravo! Ja sam Dafina, novinarka Kosova 2.0, a ovo je naš podcast.

U serijalu podcasta koji posljednje dvije godine radimo u saradnji sa Fondom za humanitarno pravo ispitivali smo različite aspekte tranzicijske pravde, a kako bismo što bolje nijansirali rasprave o ovom pitanju. Dokumentovali smo usmena svjedočanstva o ogromnim naporima osoba koje su preživjele ratne masakre i nastavile da žive digavši se iz pepela, kao i beskrajne potrage za nestalim osobama koje vode porodice nestalih. Također smo nastojali da steknemo detaljniji uvid u posttraumatski stres žrtava rata i preživjelih, ali i u rad institucija na rasvjetljavanju sudbine nestalih na Kosovu, uz teškoće na koje nailaze u tom procesu.

Ovog puta ćemo zastati i porazgovarati o nečemu što se često zanemaruje u okviru diskusije o ratnim zločinima, a smatra se fizičkim očitovanjem jedne zajednice, odnosno naroda.

Naime, razgovarat ćemo o kulturnoj baštini poslijeratnih država, a naša sagovornica je Nora Visoka Weller.

Noro, zahvaljujem ti se od srca što si došla.

Nora Visoka Weller: Hvala tebi na pozivu, Dafina.

Dafina: Nora je pravnica i istraživačica koja se bavi zaštitom kulturne baštine u ratnim zonama i poslijeratnim društvima na Univerzitetu u Kembridžu. Na istom je završila studije, od dodiplomskih do doktorskih, i to u oblastima prava i arheologije. Na Kembridžu također održava predavanja iz arheologije sukoba, a ove godine je prvi put predavala o ratu na Kosovu. Nora je ujedno predavačica na vojno-diplomatskoj akademiji u Rimu, a često gostuje i na mnogim drugim visokoškolskim ustanovama širom svijeta, uključujući i Univerzitet u Prištini.

Noro, za nas koji ne raspolažemo značajnijom količinom arheoloških znanja, šta arheologija sukoba podrazumijeva?

Nora: Podrazumijeva mnogo toga. Mislim, taj naziv je ove godine odabrao šef odsjeka, a može značiti bilo šta. U ovom slučaju konkretno govorimo o mjestima gdje je vođen rat i gdje su postojale masovne grobnice na čijim lokalitetima su forenzički arheolozi ginje tražili tijela, tj. ostatke tijela žrtava. U tom kontekstu također govorimo o mračnom ili nasljeđu zločina, što je termin kojim sam se služila 2018. godine u vezi sa Kosovom. Nažalost, mnogo toga se može reći o crnim stvarima kroz koje je prošlo jedno društvo kao i o traumama koje u odnosu na tu traumatičnu i tamnu prošlost proživljavaju buduće generacije.

Dafina: Kada je riječ o mračnom nasljeđu, kako da malo bolje kontekstualizujemo Kosovo?

Nora: Mračno nasljeđe je termin koji se zapravo pojavio u kontekstu mračnog turizma vezanog za Drugi svjetski rat i Holokaust. Međutim, u savremenijoj historiji — tako da kažem — taj termin je počeo zavređivati pažnju i u drugim zemljama gdje je bilo sukoba, gdje je bilo teških zločina protiv čovječnosti, kao na primjer u Ruandi, na Kosovu ili u Bosni i Hercegovini.

Mračno nasljeđe na Kosovu — barem iz moje perspektive kao nekoga ko provodi istraživanja o ovoj temi — itekako je prisutno i vidljivo u svakom ćošku zemlje te govori o ratu koji je vođen 1998. i 1999. godine. Postoje ostaci ratnih sukoba, u tom smislu što je društvo još uvijek suočeno sa uništenjem, ne samo fizičkim, već i uništenjem njegovih neopipljivijih elemenata izvršenim u prošlosti.

Tu su masovne grobnice u Beogradu koje sam proučavala 2018. godine — masovne grobnice iz kojih dolaze mnogobrojni ljudski ostaci. Ako mene pitate, to nosi određeno značenje za obje strane. Mislim, od rata je prošlo više od 20 godina. Na Kosovu sam razgovarala i provodila istraživanja sa osobama koje su preživjele zločine 1998. i 1999. godine — sa majkama Đakovice koje i dalje tragaju za svojim sinovima. Ipak, istovremeno sam išla u Beograd, gdje je smještena najveća masovna grobnica u zemljama bivše Jugoslavije, a to je Batajnica. Vidjela sam kako se ljudi u Beogradu osjećaju u vezi sa činjenicom da su u blizini njihovih stanova zakopani ostaci nedužnih ljudi. Bilo mi je veoma važno da razumijem stranu žrtve, ali i stranu agresora.

Dakle, da u što kraćim crtama odgovorim na tvoje pitanje, Kosovo ima pune ruke posla kada se radi o mračnom nasljeđu rata, tj. mnogo toga mora učiniti u tom pogledu, mora uložiti mnogo truda. Prvo mora definisati u kom kontekstu želi da pristupi tom mračnom nasljeđu, a zatim mora ostvariti profesionalniju saradnju sa osobama kao što su antropolozi_ginje ili političari_ke, sve s ciljem da sadašnjim i budućim generacijama bude omogućeno da lakše svare tu tešku prošlost koju smo imali svi.

Dafina: Kada govorimo o kulturnoj baštini široj javnosti — pa čak i onima koji 20 godina bez prestanka slušaju vijesti o tranzicijskoj pravdi, suočavanju sa prošlošću i ratnim zločinima — vrlo malo poveznica se pravi između kulturne baštine i tranzicijske pravde. Voljela bih da mi to malo detaljnije objasniš, jer pretpostavljam da se veza između kulturne baštine i mehanizama tranzicijske pravde odnosi na spomenike.

Nora: Da, odnosi se na spomenike, ali i na ljudske žrtve. Razlog zbog kog je povezana sa svime meni je konkretno veoma interesantan zato što svaki dan živim i radim sa grupom ljudi koji se bave elementima kulturne baštine u akademskom radu. Prema tome, uvijek krećemo od različitih definicija kulturne baštine.

Kada sam na terenu i istražujem van akademske sredine u kojoj trenutno obitavam na Kembridžu, susrećem se sa drugačijom stvarnošću. Na Kosovu, recimo, kulturna baština se automatski povezuje sa arhitekturom te se za arhitekte_ice po pravilu smatra da se bave kulturnom baštinom, dok je ja posmatram konceptualno i iz antropološkog i iz pravnog ugla. Da

se vratim na tvoje pitanje — kulturna baština nije nužno povezana sa objektima ili građevinama, uslovno rečeno.

Ako objekt od kulturnog, naučnog ili obrazovnog značaja za jednu grupu ljudi ciljano i nasilno biva uništen u sukobu — npr. u ratu — onda ne dolazi samo do destrukcije zidova neke građevine niti tog važnog kulturnog objekta. Cilj je uništiti nešto što to nadilazi, nešto što je vrijedno društvu koje je njegovalo objekt. Za mlađe generacije se tako neposredno prekida spona između prošlosti i budućnosti.

Shodno tome, osobe povezane sa važnom kulturnom baštinom ciljano i namjerno uništenom postaju žrtve tog uništenja. Pritom mislim da su žrtve na više načina. Naime, žrtve su činjenice da je uništen dio njihove kulture s kojim više ne mogu uspostaviti direktan odnos. Nadalje, ako objekt ima religijski ili duhovni značaj, čak i u tom slučaju dolazi do viktimizacije određene grupe. U ovom kontekstu uništenje kulturne baštine itekako nadilazi fizičko uništenje. Zbog toga je važno dokumentovati sve, a kako bi se stvorila mogućnost za efikasnost čak i u pogledu tranzicijske pravde — ako je takav proces započet u određenom društvu. U tom smislu se može napraviti poveznica između tranzicijske pravde i kulturne baštine. Nisam sigurna jesam li odgovorila na pitanje.

Dafina: Da, dobro si to rekla jer na Kosovu je uvriježeno pogrešno mišljenje da — kada se dotaknemo kulturne baštine — često govorimo samo o stvarima, odnosno o naporima arhitekata_ica. Ustvari, i to se podrazumijeva pod suočavanjem sa prošlošću, a što se tiče tranzicijske pravde, uvijek postoje dvojbe oko toga kako se povezuje na kulturnu baštinu. A i kada se poneke stvari razjasne, to je u potpunosti ograničeno na postojanje nekog spomenika ili njegovo uništenje.

Nora: Samo da nešto dodam — evo još jednog gledišta. Kulturna baština se često smatra fenomenom prošlosti, ali je u suštini posve stvar budućnosti. Zbog toga o njoj i govorimo, posebno u posljednje vrijeme. Paralelno s time, tranzicijska pravda ima cilj da budućnost učini boljom od prošlosti ispunjene patnjom. Dakle, ja mislim da postoji to poređenje koje bi moglo prirodno povezati jedno s drugim.

Dafina: Manastir u Dečanima je važan dio kulturne baštine Kosova, a ujedno i jedno od najkontroverznijih pitanja. Već 20 godina manastir vodi pravne bitke sa državnim institucijama Kosova oko prava na korištenje zemljišta, i to posebno u vezi sa projektom razvoja ceste koja spaja Općine Dečani i Plav u Crnoj Gori. Međunarodna zajednica konstantno vrši pritisak te u velikoj mjeri kritikuje vlasti u Dečanima, a kritika i pritisak ne izostaju i sa strane raznih garnitura vlasti Kosova, koje neprekidno apeluju na Općinu Dečani da provede odluku Ustanog suda i dopusti manastiru da upiše zemljište u katastar. To je problem o kom se stalno diskutovalo cijelim tokom prošle godine. Šta ti misliš o neusaglašenim stavovima vlasti?

Nora: Da, manastir u Dečanima zaista postaje društveni fenomen u očima istraživača_ica. Barem ja to tako vidim. Jer, unutrašnjost dečanskog manastira je veoma tiha i zaista odaje utisak duhovnog mjesta, mirnog i sigurnog. Pored toga, manastir uopće ne smeta pripadnicima_ama lokalne zajednice — bar sam to zaključila iz istraživanja i posjeta koje sam obavila u proteklim godinama.

Sva nesigurnost i turbulentnost oko manastira stvara se izvan njegovih zidova, pa često i van granica Kosova, i to konkretno u stranim, međunarodnim organizacijama kao što su Europa Nostra, pa čak i UNESCO. Prema tome, u vezi sa manastirom u Dečanima postoje mnogi nespornosti. Onda su tu brojni različiti politički interesi usljed kojih se čini da — na ovaj ili onaj način — stranke žele da se okoriste manastirom.

Onda se stvaraju zabune i konfuzija o tome šta ugrožava manastir kao takav i kakav je njegov položaj na Kosovu. Recimo, ako spomenemo zemljište, međunarodna tijela ili određeni ambasadori na Kosovu smjesta reaguju poručujući da bi trebalo provesti odluku Vrhovnog ili Ustavnog suda Kosova vezanu za zemljište manastira, odn. za zemljište na koje manastir polaže pravo.

Međutim, sve dok govorimo o zemlji, govorimo i o sigurnosti manastira. Ta dva pitanja su zbunjujuća. Jer, kao što sam već rekla, zemljište manastira je povezano sa pravom vlasništva, vlasnikom kao i sa imovinom o kojoj je riječ, a što znači da je također povezano sa zaštitom kulturne baštine i upravljanjem istom. Stoga ova dva pitanja moraju biti razdvojena. No, međunarodna i lokalna tijela ih često miješaju.

Ako govorimo o spornom zemljištu, onda bi trebalo da se osvrnemo na Zakon o imovini te da razmotrimo zašto se spomenuta presuda Ustavnog suda u principu ne provodi. Svaka presuda Ustavnog suda mora biti prihvaćena, a ako se na Kosovu prije griješilo, to i nije najzahvalnije. Međutim, odluka Ustavnog suda je odluka Ustavnog suda i mora se poštovati. Ipak, pitanje zemlje u ovom pogledu ne treba brkati sa sigurnošću i zaštitom kulturne baštine, a posebno ne u ovom konkretnom slučaju — u pogledu upravljanja crkvom ili manastirom u Dečanima. A u tom pogledu se često pravi ta greška.

Kada govorimo o cesti, to je još jedan u nizu problema koji više nema veze sa imovinom, već sa međunarodnom regulativom vezanom za zaštitu prostora koji je na Kosovu proglašen kulturnom baštinom te uvršten na Spisak kulturne baštine UNESCO-a. Svugdje u svijetu postoji zakon o zaštiti spomenika kulturne baštine. Područje oko spomenika kulturne baštine mora biti zaštićeno zbog više razloga. U principu, cilj je zaštititi lokalitet koji okružuje spomenik kulturne baštine.

Treba ga zaštititi jer postoji mogućnost da jedan objekt napravljen u 13. ili 14. stoljeću — ili ranije, ili pak kasnije — ne može preživjeti okolni urbanistički razvoj i slična kretanja. To mora biti ispoštovano zato što nema veze sa konkretnim potraživanjima Dečanskog manastira prema Općini Dečani, već sa međunarodnom legislativom koju je Kosovo prihvatilo — i to, prema odredbama Ahtisaarijevog plana na najvišem zakonodavnom nivou — i koju mora implementirati. U tome nema ničega lošeg. Mislim, stvar je vrlo prosta, jer nema potrebe za pomjeranjem već izgrađene dionice puta. Cesta mora ostati onakva kakva je u ovom trenutku. Mora se održavati onako kako se održava trenutno te koristiti onako kako se koristi i kako se koristila do sada. Ako bude potrebna veća ruta, trebalo bi pronaći alternativu.

Dečanske vlasti su pogriješile jer su sve to crkvi predstavile kao razvoj Dečana, što nije tačno. Mislim da je to bila suvišna i neistinita konstatacija kojom je bez ikakve potrebe raspirena mržnja, a objekt razdvojen od okolne zajednice.

Dafina: Misliš li da bi to mogao biti dodatni faktor koji je početkom godine naveo međunarodne organizacije usmjerene na očuvanje kulturne baštine da manastir uvrste na listu sedam najugroženijih spomenika kulturne baštine u Evropi?

Nora: Tako je razmišljala Europa Nostra, organizacija koja je prihvatila tu listu, jer je listu za manastir u Dečanima sačinila druga organizacija posvećene vjerskoj baštini. Imajmo na umu da manastir u Dečanima ima veliku mrežu organizacija koje ga podržavaju, i religijskih i državnih. Onda je Europa Nostra prihvatila nominaciju od te organizacije posvećene vjerskoj baštini, a jedan od razloga je ustvario bio proširenje ceste. To proširenje ceste je ustvari bilo jedna od najprostijih stavki, i jedina istinita, u tom smislu da se cesta jeste proširivala. Ostatak tački koje je navela Europa Nostra bio je nepotkrijepljen dokazima i neistinit. Lično sam se obratila njihovom upravnom odboru kao stručnjakinja u ovoj oblasti, jer — prema svemu sudeći — na Kosovu niko nije reagovao. Međutim, jedan od razloga je bio napad ISIS-a — napad terorističke organizacije ISIS na Kosovu izvršen 2017. godine, čini mi se.

Dafina: Mislim da je to bilo 2016. ili 2017. godine. Bilo je nekih spekulacija koje nikada zapravo nisu bile dokazane, odn. potvrđene.

Nora: Ta nagađanja su odlučno negirali svi službenici_e i čelnici_e KFOR-a koji čuvaju lokalitet 24 sata dnevno i ispostavilo se da su neistinita. Onda je kao jedan od razloga navedeno to da se članovi monaške zajednice drže kao taoci, a upravo je ta terminologija i korištena — da se članovi monaške zajednice drže kao taoci, iako svi znamo da se monasi slobodno kreću i da otac Sava [Janjić] ima automobil sa kosovskim registracijama, ličnu kartu i sve ostalo. On čak i otvoreno govori da se može slobodno kretati. Naredni problem koji je postavljen kao uslov jeste to da bi se trebalo razmotriti da manastir u Dečanima bude uvršten u buduće pregovore o normalizaciji odnosa sa Srbijom, odn. u pregovore Kosova i Srbije.

Sve to nam pokazuje da se između dečanskog manastira i vlasti u Srbiji vodi kampanja u vezi sa položajem manastira na Kosovu, zato što je vjerovatno u njihovom interesu da se trenutni status promijeni. Međutim, u ovom slučaju Kosovo raspolaže nizom konkretnih argumenata koji idu u prilog tome da je crkva zaštićena. Pored toga, štiti je KFOR, a KFOR ne smatra da tamo treba da bude non-stop. U posljednjih nekoliko razgovora s njim general KFOR-a mi je rekao da su ustvari povremeno razgovarali o tome uopće ne moraju biti tamo, jer — kao što je slučaj i sa drugim objektima Srpske pravoslavne crkve na Kosovu — kosovska policija može čuvati i manastir.

U pozadini postoji interesovanje da se trenutni status promijeni, zbog čega je ovaj objekt duboko politizovan i zbog čega se stvara konfuzija u međunarodnim odnosima vezanim za Kosovo. Generalno gledano, poruka odoslata međunarodnim akterima u vezi sa temom Dečana, ali i sa drugim objektima Pravoslavne crkve na Kosovu, bila je pogrešna. U tom pogledu Kosovo treba da bude upoznato sa vlastitim zakonodavnim okvirom koji štiti ovaj objekt kao i druge ustanove koje postoje i koje su u funkciji te da diskutuje na osnovu onoga što postoji u zakonu. Mislim da na tome lokalne i centralne vlasti na Kosovu treba da zasnivaju svoje stavove.

Dafina: Pitanje koje si komentarisala u nekim od svojih televizijskih gostovanja, ali i članaka, jeste memorizacija ratnog nasljeđa na Kosovu. Tvoja kritika je usmjerena na to da je memorijalna konfiguracija na Kosovu, odn. memorijalizacija, fragmentovana i da njome preovladavaju spomenici junacima_kinjama i mučenicima_ama te da se tako na prikladan način ne prikazuju niti obilježavaju tragični događaji koje su preživjeli nedužni ljudi i žrtve rata. Je li ostalo imalo vremena da interveniše država?

Prije svega nekoliko dana objavljena je vijest da je Vlada izdvojila budžetska sredstva za nastavak radova na Memorijalnom kompleksu “Adem Jashari” u Prekazu, koji je posvećen masakru u Prekazu. Mogu li ta izdvajanja za rad na terenu biti iskorištena za prikladne intervencije?

Nora: Da, nadam se da to što su se izdvojila sredstava iz budžeta ne znači da će te intervencije realizovati država, jer u mnogim slučajevima kada državne vlasti intervišu u određene svrhe cijeli proces memorijalizacije zakazuje. Naime, proces dokumentovanja prošlosti ne može biti razriješen — što se i desilo na Kosovu — na osnovu nadležnosti koje se stalno mijenjaju te na temelju onoga što je on ili neko drugi rekao. Kažem “on” zato što rukovodstvom Kosova općenito dominiraju muškarci, dok se glas žena u ovom pogledu uglavnom i ne čuje. Zbog toga imamo mnogo više bisti i spomenika borcima nego borkinjama, iako sam saznala da je nedavno na Kosovu podignuta bista jednoj ženi.

Ovaj proces bi trebalo da bude zasnovan na istraživanjima koje provode stručnjaci_kinje, i to unutar zajednice preživjelih. Lično imam veoma bliske veze sa preživjelim članovima_cama porodice Jashari. Cijela ta priča me je povezala s njima, jer sam u bila u njihovom kraju nekoliko sati nakon što je okončan napad.

Dafina: Ti si prevodila i za strane medije, zar ne?

Nora: Radila sam kao prevoditeljica za američku diplomatsku misiju, a imam bliske veze sa članovima_cama porodice Jashari. Skoro sam bila tamo — u junu, ako se ne varam — i oni uopće nisu involvirani. Mislim, možda se porazgovaralo sa nekoliko članova_ica porodice, ali to je izuzetno velika porodica te svako u njoj ima vlastitu priču i svako u njoj je vidio različite stvari u tom periodu. Mislim na one koji se sjećaju tadašnjih dešavanja. Većina onih koji danas imaju 25—26 ili 30 godina tada su bili veoma mladi. Međutim, oni koji su tada bili desetogodišnjaci_kinje, kao i oni stariji, koji su razumjeli šta se dogodilo, razumjeli čemu su svjedočili — sa svima njima je važno razgovarati.

Kao što sam i istakla u svom posljednjem članku, moramo primiti k znanju da je svrha izgradnje takvog objekta ili prostora na tom području odavanje počasti tragičnom događaju koji je zadesio porodicu Jashari, jer ono što im se desilo na ovaj ili onaj način opisuje tragediju cijelog naroda Kosova. Prostor kao što je navedeni gradi se da bi ljudi koji ga budu posjećivali i druge generacije shvatili jedan dio historije Kosova. Dakle, kao i u muzeju, ako se postavi izložba, cilj je izazvati reakciju kod posjetitelja/ice.

Ti memorijalni prostori imaju za cilj da kod posjetitelja/ice pobude najjaču moguću reakciju, o kome god da se radi. Međutim, ako neko sad ode da posjeti memorijalni prostor u Prekazu,

neće steći utisak da se tamo desilo nešto tragično, zato što je taj prostor ustvari postao komemorativno groblje sa izvrsnim mramorom. A mramor je iste veličine i za 5-godišnjakinju i za 85-godišnjaka, isti i za ženu i za muškarca — to je groblje. Dobro se sjećam kako je to mjesto izgledalo kada je bilo zgariste, ali ne razumijem zašto su ga uglancali. Očistili su ga i uklonili dokaze nasilja i agresije koje je preživjela cijela porodica, a to je simbol nasilja nad cijelim društvom.

Prema tome, što se tiče tih nedavno izdvojenih sredstava iz budžeta, skoro sam čula da je u okviru projekta angažovan arhitekt XY, što opet znači da ovo nije stvar arhitekta/ice, već stvar eksperata_ica koji se bave komemorativnim prostorima. A takvi stručnjaci_kinje postoje.

Dafina: To znači da, iako mora biti prenošena na pravi način, usmena predaja ujedno mora biti sakupljana i preslušavana.

Nora: Svakako. To je kombinacija na više nivoa — istraživanja se obavljaju sa preživjelima koji su još uvijek među nama. Lično posjedujem materijale iz tog vremena — i video i audio materijale. Zatim postoje stručnjaci_kinje koji su stvorili takve komemorativne prostore u Berlinu koji se tiču Drugog svjetskog rata i Holokausta, pa u Americi, i BiH. A ako nešto mora biti izgrađeno, onda se pozivaju arhitekti_ce i daju im se upute u vezi s time šta se od njih zahtijeva. Na kraju se izdvajaju budžetska sredstva, pri čemu treba imati na umu šta je cilj i ko će realizovati radove.

Mada se nadam da je to učinjeno, dobila sam utisak da na Kosovu nije, ni sada ni u prošlosti, zbog čega se — a što je najtragičnije — u akademskoj zajednici vrlo malo govori o patnji naroda na Kosovu, ali i o svim žrtvama. Upravo to je važnije — ispričati priču ljudi koji su propatili i koji i dalje pate zbog te nedokumentovane prošlosti.

Dafina: Noro, za kraj, mislim da bi bilo izuzetno važno da sa nama podijeliš vlastito mišljenje o tome kako se na destrukciju kulturnog nasljeđa gleda u domenu međunarodnih krugova, a naročito što se tiče međunarodnog prava i međunarodnih krivičnih sudova. Sjećam se da je naročito u toku rata u Siriji — gdje je, nažalost, gro kulturne baštine uništeno u velikim razmjerama, i to u različitim gradovima — objavljivano mnoštvo komentara, članaka i analiza u kojima se uništavanje kulturne baštine proglašavalo zločinom protiv čovječnosti. Treba li uništavanje kulturne baštine podvoditi pod to?

Nora: Da, uništavanje kulturne baštine svakako treba podvoditi pod zločin protiv čovječnosti. Pred Međunarodnim sudom u Hagu otvoren je predmet “Al-Mahdi”, koji vodi protiv vođe one grupe u Maliju, a vezan je za uništavanje kulturne baštine. To se na međunarodnom nivou smatra zločinom protiv čovječnosti. Međutim, moramo imati na umu da je uništavanje kulturne baštine na prostoru bivše Jugoslavije također uzeto u obzir jer su srpske snage ciljano i nasilno uništavale kulturno nasljeđe. Dubrovnik je najpoznatiji primjer u svijetu, ali kulturno nasljeđe je temeljito i sistematski uništavano i u BiH.

I na Kosovu je uništavana kulturna baština. U predmetu koji je pred Haškim tribunalom vođen protiv Miloševića pred sud su izvedena dva međunarodna svjedoka, stručnjaka, koji su svjedočili o uništenju kulturne baštine. I to se već smatra zločinom. Ali, opet — kao što sam i

rekla na početku — uništavanje kulturne baštine je zločin zbog štete koja je načinjena društvu ne samo fizički, već i u pogledu nematerijalnog aspekta vrijednosti kulturne baštine.

Činjenica je da se time odvajamo od određenog dijela prošlosti, a da se buduće generacije lišavaju odnosa koji bi trebalo da imaju sa tim nasljeđem, što se, naravno, smatra zločinom protiv čovječnosti. Što se tiče Kosova — a slučaj Kosova je naročito eklatantan — uništeno je više od 600 objekata, od kojih 200 ili više njih više ne postoji, a što je najstrašnije, uništene su i mnoge stare knjige i dokumenti iz osmanskog doba koji su također bili veoma vrijedni.

To nam, opet, pokazuje da se u ratu nije nastojalo eliminisati samo narod kao takav, već i svaki kulturno-historijski aspekt njegovog postojanja. Najvažnije je to da je kultura — kao ono što nas sve povezuje — suština koja omogućava društvu da se kreće naprijed. Kulturno uništenje bilo kog tipa ima za cilj da eliminiše tu srž u jednom društvu.

Dafina: Hvala ti, Noro! Bilo mi je zadovoljstvo.

Nora: Hvala i tebi!

Dafina: Ovaj podcast je snimljen uz finansijsku pomoć Evropske unije. Njegov sadržaj je odgovornost Kosova 2.0 i Fonda za humanitarno pravo Kosova te nužno ne odražava stavove Evropske unije.

K2.0